

LIETUVOS, LENKIJOS IR RUSIJOS ŽYDŲ ISTORIJA

Polonsky Antony. *Žydai Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje*. Vilnius: Versus aureus, 2015, 630 p.

Lietuvos skaitytojų ir bibliotekų lentynas, skirtas žydų istorijai, neseniai papildė dar viena knyga. Tai plačiai žinomo Lenkijos žydų istorijos tyrinėtojo, Brandeiso universiteto (JAV) Alberto Abramsono Holokausto studijų centro profesoriaus, daugybės mokslo darbų autoriaus, tęstinio leidinio „Polin: Studies in Polish Jewry“ („Littman Library of Jewish Civilization“ Oxforde leidžia nuo 1986 metų) redaktoriaus Antony'io Polonsky'io veikalas „Žydai Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje“. Originalus angliškas pavadinimas „The Jews in Poland and Russia“, kaip nurodyta knygoje, pirmą kartą išleistoje anglų kalba 2013 metais „Littman Library of Jewish Civilization“. Matyt, turėta omenyje tais metais šios leidyklos išleista „The Jews in Poland and Russia. A short History“ versija, nes trys tomai, pavadinti „The Jews in Poland and Russia“, buvo publikuoti anksčiau, t. y. 2009, 2011 ir 2012 metais.

Tai veikalas, apimantis Lenkijos, Rusijos, Lietuvos ir susijusių valstybių žydų istoriją nuo pat žydų bendruomenių šiose žemėse atsiradimo iki sovietinės imperijos žlugimo. Tai sintezė, sukaupusi ir sujungusi į vieną didžiulę visumą naujausius įvairius aspektus ir klausimus, taip pat tyrinėjančių mokslininkų atradimus ir pasiekimus. Lietuviškai leidžiant knygą šiek tiek modifikuotas jos pavadinimas, į kurį buvo įtrauktas Lietuvos vardas. Žinoma, atsižvelgiant į tai, kad knyga leidžiama lietuviškai, orientuojantis į Lietuvos skaitytoją, galėtų užkliūti tai, kodėl Lietuvos žydų istoriją autorius dalija Lenkijai ir Rusijai. Kaip, beje, ir Baltarusijos, Latvijos ar Ukrainos žydų istoriją, kuri knygoje taip pat nepaliekama nuošalyje. Ir tai savaime suprantama dėl istorinių aplinkybių, dėl kurių visos šios valstybės atskirais laikotarpiais buvo integraliai susijusios tiek su Lenkija, tiek su Rusija.

Kompleksiniam, panoraminiam žvilgsniui, siekiančiam aprėpti šią didžiulę teritoriją ir joje vykusius sudėtingus vienos gyventojų grupės (ar, tiksliau sakant, gyventojų grupių, kurias sieja bendra religinė ir (ar) etninė tapatybė) istorinius procesus, galbūt nėra principo reikalas pasakoti istoriją, išėities tašku pasirinkus šiandien egzistuojančias valstybes ir jose susiformavusius nacionalinius naratyvus ir tapatybes, išsidalijusias jų bendrą praeitį. O gal ir nebūtų įmanoma. Tačiau toks panoraminis žvilgsnis kartu su autoriaus dėstymo stiliumi, siekiančiu aprėpti kuo daugiau informacijos į nedidelę teksto apimtį, kartais komplikuoja aiškesnį supratimą. Pavyzdžiui, kalbant apie kokį nors konkretų regioną ar politinį darinį, pateikiama gausybė faktų, kurie paimami ir iš kitų geografinių bei politinių darinių, taip sudarant iš pirmo žvilgsnio klaidinančią išpūdį, lyg būtų kalbama apie tą patį regioną. Pavyzdžiui, 180 puslapyje kalbama apie Varšuvos karalystėje XIX amžiuje smukusią rabinų rengimo kokybę, čia pat nurodant dviejų rabinų mokyklų uždarymą, o skliausteliuose paminima viena jų – Vilniuje. Koks ryšys sieja Varšuvos karalystės rabinų rengimo kokybę ir Vilniuje bei Žitomire kurį laiką egzistavusias valdiškai įsteigtas rabinų mokyklas ir jų uždarymą? Skaitytojui belieka atrasti pačiam (ar pačiai). Kitais atvejais neaiškumų atsiranda galbūt dėl ne iki galo rūpestingai atliktos lietuviško teksto redakcijos (kalbos redaktorė ar redaktorius knygoje net ir nenurodyti).

Naujausią posūkį lietuviškoje istoriografijoje žymi tarptautinio tyrinėtojų kolektyvo veikalas „Lietuvos žydai. Istorinė studija“ (išleistas „Baltų lankų“ leidykloje 2012 metais). Knygoje siekiama pabrėžti skirtumą tarp tiesiog žydų, gyvenusių Lietuvoje, ir žydų, kurie buvo ir yra integrali Lietuvos visuomenės dalis ar bent jau Lietuvos istorijos dalyviai. Iš šios perspektyvos Polonsky'io veikalo koncepcija aiškiai kitokia. Jo manymu, valstybės, kuriose vyksta veiksmas, teatlieka politinės, socialinės ir kultūrinės scenos vaidmenį. Scenos, kuri istoriškai nuolat keitėsi, keičiantis valstybių sienoms ir tarpusavio santykiams, bet joje vyko pagrindinis knygos veiksmas, žydų istorija.

Polonsky'io veikalas reikšmingas tiek Lietuvos skaitytojams, tiek tarptautinei auditorijai. Lietuvos skaitytojams tuo, kad pateikia platų geopolitinį kontekstą, kuriame vyko Lietuvos žydų istorija. Tuo labiau kad Lietuvos žydų istorijos kontekstas dažniausiai buvo neatsiejamas nuo tos pačios Lietuvos istorijos (LDK, Abiejų Tautų Respublikos, Rusijos imperijos, galiausiai Sovietų Sąjungos laikotarpiais), todėl autoriaus aprašoma istorija, kultūriniai ir socialiniai pokyčiai, vykę Lenkijoje ar Rusijoje, nuolat įtraukia ir Lietuvoje vykusius procesus.

Tarptautinei auditorijai – bene pirmą kartą taip plačiai ir išsamiai pateikiamas Rytų Europos žydų istorijos paveikslas. O abiem auditorijoms savo ruožtu turėtų būti nepaprastai įdomūs ir svarbūs įvairūs knygoje aptariami žydų istorijos aspektai,

kurie leidžia pamatyti žydų gyvenimą pačiais įvairiausiai pjūviais: per religinio gyvenimo transformacijas ir judėjimus, tradicinio gyvenimo būdo specifiką, švietimo sistemos pokyčius, modernizaciją, per moterų situaciją ir jų padėties pokyčius, jidiš kultūros plėtrą, bendrus socialinius ir ekonominius pokyčius, politinius judėjimus ir kt. Pavyzdžiui, remiantis žinomų Izraelio istorikų tyrinėjimais, tokių kaip Iris Parush, moterų padėties aptarimas modernizacijos epochoje atskleidžia historiografijoje menkai nušviečiamą problemą, kaip pati moterų padėtis tradicinėse žydų bendruomenėse, atribojusiose ne tik privilegijuotas moterų ir vyrų veiklos sritis, bet net ir kalbas (jidiš, hebrajų bei aramėjų), buvo savotiškas požeminis upelis, palengva suardęs tradicinių bendruomenių audinį, vykstant švietimo reformoms XIX amžiuje. Religinio ir tradicinio požiūriu moterims lengviau prieinamas, tačiau prasčiau vertintas pasaulietinis švietimas ne tik leido įgyti reikalingų žinių ekonominei veiklai bei kontaktams su visuomene už žydų bendruomenės ribų, bet ir didino takoskyrą tarp vyrų ir moterų pasaulėvokų, pastarųjų vis dažnesnes pastangas ištrūkti iš bendruomeninės kontrolės mechanizmų. Ši tema, kaip ir daugelis kitų atskirų temų, aptariančių įvairius žydų gyvenimo ir istorijos aspektus, puikiai atskleidžia naujausių atitinkamų aspektų tyrinėtojų įdirbį, dažniausiai susilaikant nuo galimybės palaikyti vieną ar kitą perspektyvą, jei klausimas yra diskutuotinas, ir tokiais atvejais paliekant jį atvirą tolesnėms diskusijoms ir tyrinėjimams. Atidesni skaitytojai kai kuriais klausimais galbūt pasigestų nuodugnesnės analizės, tačiau sintetinis veikalo pobūdis, nuolat pateikiantis nuorodas į tyrinėtojus, kurie tuos atskirus klausimus išsamiau analizuoja, palieka skaitytojui atvirą galimybę gilintis pačiam ir tęsti tyrinėjimus.

Šis veikalas galėtų tapti nuolat ant stalo laikoma parankine knyga tiek įvairiems žydų istorijos tyrinėtojams, kurie specializuojasi analizuodami atskirus Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos žydų istorijos aspektus ir detales, tiek studentams, taip pat ir visiems besidomintiems žydų istorija.

Vilniaus Jidiš instituto darbuotojos Indrė Joffytė ir Rūta Puišytė, vertusios šį veikalą, atliko didžiulį darbą, o „Geros valios fondas“, rėmęs jo leidybą, reikšmingai prisidėjo, kad šis veikalas būtų prieinamas Lietuvos skaitytojams. Tiesa, tinkama kalbos redakcija būtų labiau palengvinusi jos skaitymą. Nors kartais sunku pasakyti, ar problema yra vertimas, ar paties autoriaus dėstymo stilius, dėl kurio jo formuluotės kai kada gali būti suprastos priešingai nei iš tiesų tekste sakoma. Nebūtų pakenkusi ir hebrajiškos terminijos perraša, pritaikant lietuvišką fonetiką ir raidyną, užuot pasikliovus angliškame tekste pateiktąja, kuri paremta anglų kalbos specifika.